

NÜKLEER ENERJİ VE NÜKLEER SİLAHLANMA



Prof. Dr. Nurşin ATEŞOĞLU GÜNEY
ile Söyleşi
Hasan ÖZTÜRK, Ömer Faruk TÜRK

**Bilge Adamlar
Stratejik Araştırmalar
Merkezi**

Prof. Dr. Nurşin ATEŞOĞLU GÜNEY İLE Söyleşi

BİLGE SÖYLEŞİ

TEMMUZ 2013



BİLGE ADAMLAR
STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ

Nükleer Enerji ve Nükleer Silahlanma

BİLGE SÖYLEŞİ

BİLGESAM YAYINLARI

Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi

Wise Men Center For Strategic Studies

Mecidiyeköy Yolu Caddesi No:10

Celil Ağa İş Merkezi Kat:9 Daire:36

Mecidiyeköy / İstanbul / Türkiye

Tel: +90 212 217 65 91 Faks: +90 212 217 65 93

www.bilgesam.org

bilgesam@bilgesam.org

Atatürk Bulvarı Havuzlu Sok. No:4/6

A. Ayrancı / Çankaya / Ankara / Türkiye

Tel : +90 312 425 32 90

Faks: +90 312 425 32 90

Copyright © BİLGESAM TEMMUZ 2013

Bu yayının tüm hakları saklıdır.

Yayın Bilge Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi'nin
izni olmadan elektronik veya mekanik yollarla çoğaltılamaz.

SUNUŞ

BİLGESAM’ın amaçlarından birisi de uluslararası ilişkiler, iç ve dış güvenlik gibi konularda ülkemizin önde gelen akil insanları ile söyleşiler yapmak ve bunları devletin üst kademe yöneticileri ile kamuoyunun dikkatine sunmaktır.

“Bilge Söyleşi” adı altında gerçekleştirilen söyleşilerin bu sayısında “Nükleer Enerji ve Nükleer Silahlanma” başlıklı söyleşi, Yıldız Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Nurşin Ateşoğlu Güney ile yapılmıştır. Prof. Dr. Güney, nükleer enerji ve nükleer silahlanma konusunda kamuoyunca merak edilen birçok soruya yanıt vermiştir. Mevcut uluslararası nükleer rejimi tartışmakla beraber, Prof. Dr. Güney İran’ın nükleer programı, Türkiye’ye ve bölgeye etkisi hakkında sorulara cevap vermiştir. Söyleşi BİLGESAM Araştırma Koordinatörü Hasan Öztürk ve Araştırma Asistanı Ömer Faruk Türk tarafından gerçekleştirilmiştir.

Başta Prof. Dr. Nurşin Ateşoğlu Güney olmak üzere bu söyleşinin hazırlanmasında emeği geçen BİLGESAM personeline teşekkür ederiz.

Doç. Dr. Atilla Sandıklı
BİLGESAM Başkanı

1-Nükleer enerji teknolojisi, gerek İran'ın gerekse Kuzey Kore'nin nükleer programından dolayı dünya kamuoyunun gündeminde sürekli silahlanma boyutu ile yer alıyor. Dolayısıyla Batı basınında konu sürekli silahlanma konusu ile birlikte ele alınıyor. Ancak nükleer enerji bilimsel, ticari, siyasi ve stratejik boyutları ile birlikte çok boyutlu biçimde incelenmesi gereken bir teknoloji. Nükleer enerji teknolojisini nasıl anlamalıyız?

Günümüzde nükleer enerjinin nükleer silahlanma konusuyla birlikte anılmasının nedeni, bu konudaki uluslararası rejimin temelini oluşturan 1968 tarihli Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Antlaşması'nın (NPT- Non-Proliferation Treaty) 4. maddesindeki bir boşluktan (loophole) kaynaklanmaktadır. Buna göre, Antlaşma'ya taraf iki tip ülke söz konusudur. Birinci grup, nükleer 5 (N5) dediğimiz BM Güvenlik Konseyi daimi üyeleri ki bunların nükleer olma hakları bulunmaktadır. N5'in dışında kalan ülkeler ise nükleer olmayan ikinci ülke grubunu oluşturuyor. Bilindiği gibi NPT çerçevesinde nükleer olmayan ülkelere de kendi topraklarının üzerinde sivil amaçlı nükleer enerji geliştirme hakkı tanınmaktadır. Ancak bu Antlaşma imzalandığından bu yana hatta Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) Başkanı Eisenhower'ın "Atom for Peace" yani atom gücünün barış amaçlı kullanılması konulu konuşmasını yapmasından bu yana nükleer teknolojinin kullanılmasıyla ilgili geldiğimiz süreçte çok büyük değişiklikler oldu. Günümüzde N5'lerin dışında Antlaşma'ya taraf olmayan ve resmi olarak nükleer güç olarak tanınmayan ama nükleer kapasiteye sahip devletlerin varlığı söz konusudur. Hindistan, Pakistan, İsrail gibi. Dolayısıyla NPT'nin bağlayıcı olamadığı ve nükleer silahlanmayı durduramadığı durumlar söz konusu. 4. maddedeki boşluk nedeniyle nükleer enerji geliştirme iddiasıyla yola çıkıp önce Antlaşma'ya taraf olan, sonra Antlaşma'yı terk eden ve daha sonra nükleer güç olan Kuzey Kore gibi ülkeler de mevcuttur. Pyongyang, 2003'te Antlaşma'yı terk edip 2006'da ilk nükleer denemesini yapınca küresel anlamda nükleer silahların yayılması konusunda ciddi bir endişe kaynağı oldu. Bu durum N5'ler içinde en çok ABD ile onun Asya-Pasifik'teki yakın müttefikleri Japonya ve Güney Kore'yi kaygılandırdı. Kısaca bugün geldiğimiz noktada nükleer silahların yatay yayılması olasılığıyla ilgili ciddi bir küresel endişe var ve bu endişe dünya kamuoyunun nükleer teknolojiye bakışını da etkiliyor.

Küresel olarak N5'lerin (ABD, Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Fransa ve Birleşik Krallık) nükleer silahlanma konusundaki kaygıları Batı ile ortak. Bu kaygı Antlaşma'nın 4. maddesindeki yukarıda söz ettiğim boşluktan kaynaklanıyor. Sivil amaçla başlatılan bir nükleer enerji girişiminin istenildiğinde silahlanmayla sonuçlanması mümkün. Kuzey Kore örneği bunu kanıtladı ve böyle bir art niyeti durduracak hiçbir uluslararası cezalandırıcı mekanizma yok. Nitekim eğer bir ülke uranyumunu % 90 oranında zenginleştirmeyi başarsa silahlanma olasılığının önü o zaman açılmakta. Bugün Kuzey

Kore dışında bu olasılık nedeniyle endişe kaynağı olan diğer bir program, bilindiği gibi sürdürülmekte olan İran nükleer programı. Kuzey Kore'yi engelleyememiş ve İran nükleer krizini çözememiş olan N5'leri meşgul eden en temel soru, bu krizi çözmenin ötesinde, son yıllarda Orta Doğu ve Asya'da ortaya çıkan yeni nükleer enerji taleplerinin ileride olası bir nükleer silahlanmaya neden olup olmayacağı.

Gerçekten de N5'lerin İran nükleer krizini hâlihazırda diplomatik görüşmeler yoluyla çözememiş olması, İran'ın uranyumunu %25 oranında zenginleştirmiş olması ve NPT'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmiyor olması karşısında mevcut sorunun her gün biraz daha ciddileştiğini söylemek yanlış olmaz.

Bu nükleer meselenin dünya kamuoyunu meşgul eden kısmı. Bir de bahsetmiş olduğum sivil enerji boyutu var ki, nükleer enerji ve bu enerjinin denetlenme çabalarıyla ilgili süregiden pazarlıkların en önemli ayağını bu boyut oluşturmaktadır. Enerji tedariki konusunda enerjinin ucuz, güvenilir, kaliteli bir şekilde temin edilebilir olması, enerji güvenliğinin olmazsa olmaz şartlarından. Bahis konusu enerji tedariki olunca, enerji karışımı (energy mix) içerisinde nükleer enerjinin önemi vazgeçilmezdir. Bunun pek çok nedeni var. Bir defa nükleer reaktör güvenliği teminat altına alınınca nükleer enerjinin çevreyle uyumlu olması da garantilenmiş oluyor. Bir ülkenin enerji tedarik sürecinde nükleer enerjiyi tercih etmesi halinde hidrokarbon enerji tüketiminde ortaya çıkan sera gazı gibi çevresel sorunların azami derecede giderilmesi mümkün olabiliyor. Daha da önemlisi nükleer enerji imkânı ile söz konusu ülke 7/24 kesintisiz elektrik enerjisi tedarik etme potansiyeline kavuşuyor.

1970'li yıllarda OPEC krizi ve gerçekleşen ambargo sonrası gelişmiş ülkeler nezdinde nükleer enerjiye kuvvetli bir yönelim oldu. Daha sonra 1980'lerin ortasında nükleer enerjiye olan bu yönelimde bir duraksama yaşandı. Bunun bir sebebi iktisadi durgunluk iken bir diğeri de çeşitli ülkelerde yaşanan Three Mile Islands ve Çernobil gibi nükleer reaktör kazalarıydı. Bunlara ilaveten bir de doğalgaz fiyatlarının artmış olması gelişmiş ülkelerde nükleer enerjiye yönelik tereddütlerin artmasına neden oldu.

Ancak, uluslararası topluluk gelecekte hidrokarbon arzında bir tükenme yaşanacağı bilgisinden hareket ederek, günümüz mevcut enerji karışımını çeşitlendirmek üzere stratejik bir hedef belirledi. Bu çok makul bir karar. Türkiye'nin ulusal politikası da bu yönde ilerliyor. Bunun sebebi, Türkiye'nin çok kısıtlı miktarda yerel enerji arzına sahip olması ve kendi enerji tüketiminin ancak % 30'unu karşılayabiliyor olması. Bu nedenle Türkiye enerji bağımlısı bir ülke olarak kaynak ülke ve geçiş güzergâhları bağlamında enerji kaynaklarını

çeşitlendirmek konusunda ciddi bir gayret içerisine girmiştir. Bu bağlamda nükleer enerji tedariki Ankara'nın söz konusu enerji karışımı içerisinde önemli bir yer tutuyor. Unutmamak gerek, çağımızda, bir ülkenin ulusal güvenliğini devamlı kılacak en önemli hususlardan birisi o ülkenin enerji güvenliğinin sürdürülebilir olmasıdır.

Sorunuzda bir de jeostratejik boyuttan bahsettiniz ki bu bize enerji geçiş hatlarıyla ilgili uzun yıllardır süren tartışmaları hatırlatıyor. Bilindiği gibi, petrol ve doğalgaz geçiş hatlarının belirlenmesinde sadece ekonomik faktörler değil aynı zamanda jeostratejik hesaplamalar da etkili oluyor. Yani herhangi bir petrol veya doğalgaz hattının bir yerden diğer yere geçmesi için onun sadece ekonomik açıdan elverişli olması yeterli olmuyor. Önceden de belirttiğim gibi, herhangi bir hidrokarbon geçiş güzergâhının belirlenmesinde etkili olan bir diğer önemli faktörde siyasi ve güvenlik öncelikleridir.

Toparlamak gerekirse, nükleer enerji mevzu çok boyutlu bir konu: Silahlanma olasılığı nedeniyle uluslararası toplum için bir endişe kaynağı iken sivil nükleer enerjinin sunduğu imkanlar ulusal ve uluslararası enerji güvenliği ve işbirliği açısından büyük önem taşıyor.

2-Teknolojik açıdan ileri ülkelerin hepsinde nükleer enerji alanındaki çalışmaların uzun süre önce başladığını görüyoruz. Atom enerjisi teknolojisinin uzay teknolojileri, nanoteknoloji ve hidrojen teknolojileri alanlarında mesafe kat etmek için oldukça önemli olduğu ifade ediliyor. Bu açıdan nükleer enerji sizce teknolojik anlamda bir eşik sayılabilir mi? Nükleer teknoloji sadece enerji üretiminde mi kullanılıyor?

Nükleer enerji bir ülkenin ulusal sivil ve savunma sanayisinde önemli bir teknolojik eşiktir. Sanayide öncü konumda olan pek çok ülkenin geliştirmekte olan ülkelere nazaran nükleer enerjiyi çok önceden geliştirmiş olmalarının bir sebebi bundandır. Nitekim hem Sovyetler Birliği (SSCB) hem de ABD bu teknolojiyi 1950'lerden itibaren geliştirmeye başlamıştır. Her iki ülke de bu konuyla ilgili gerekli *know-how*'ı yani gerekli temel bilgiyi de bu süreç zarfında edinmişlerdi.

Bilindiği gibi Türkiye uzun bir süredir Hazar Havzası kaynaklı doğalgaz ve petrol hatlarının kendi toprakları üzerinden geçişini sağlamak için ciddi girişimler içerisinde. Mesela 2018 yılında işlerlik kazanacak olan Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı Projesi (TANAP) bunlardan biri. Yine Türkiye'nin uzun bir süredir enerji kaynak ve geçiş yollarını çeşitlendirmek konusunda oldukça kararlı olduğu biliniyor. Bu çerçevede, Ankara'nın yakın geçmişte hem Rusya Federasyonu hem de Japonya ile nükleer reaktör anlaşması imzalamış

olması Türkiye'nin nükleer enerji alanında da kararlı olduğunu göstermektedir. Buradaki en önemli husus, Türkiye'nin nükleer enerji transferiyle ilgili olarak gerçekleştirdiği bu anlaşmalarda, NPT'nin 4. maddesinden doğan hakkından, nükleer enerjiyi kendi topraklarında geliştirme hakkından vazgeçmemiş olmasıdır. Gerçi, Rusya Federasyonu ile imzalanan anlaşmada Ankara'nın nükleer reaktör için ihtiyaç duyacağı nükleer yakıt Moskova tarafından sağlanacaktır. Ancak bu durum Ankara'nın meşru hakkı olan nükleer enerjiyi kendi topraklarında geliştirme hakkından vazgeçmesi anlamına gelmemektedir.

Enerji kaynaklarını çeşitlendirme stratejisi çerçevesinde; Rusya Federasyonu'yla imzalanan nükleer reaktör anlaşmasının operasyonel hale gelmesiyle birlikte Türkiye enerjisinin %5-10'luk kısmını buradan karşılayacak. Diğer %30'nun da, 2020'li yıllara doğru yenilenebilir enerji kaynaklarından sağlanması beklenmekte. İleride, Akkuyu dışındaki diğer nükleer reaktörlerin de işlerlik kazanması sonucu Türkiye'nin enerji ihtiyacının %60'lara yakını kendi imkânlarıyla sağlaması mümkün olacak. Böylece Ankara'nın hidrokarbon enerji tedariki konusundaki Rusya başta olmak üzere dış kaynaklara olan bağımlılığının %30'lara kadar düşürülmesi planlanmaktadır.

Bir başka önemli husus da, ileride nükleer teknolojiye erişim sağlandıktan sonra Ankara'nın Güney Kore örneğinde olduğu gibi kendi nükleer reaktörünü üretebilir hale gelme olasılığıdır. Bu Türkiye için göz ardı edilemeyecek kadar önemli bir husustur. Herhalde bu ve benzeri stratejik nedenlerle olsa ki 2006-2007 senesinde sadece Asya ve Orta Doğu'da 14 tane ülke nükleer reaktör talebiyle ortaya çıktı. Tabii ki, Türkiye'nin nükleer reaktör tedariğiyle ilgili girişimi sadece enerji tedariki mevzuuyla sınırlı bir mesele değildir. Ankara'nın bu girişimi nükleer teknolojiyle ilintili diğer ilgili alanlarda da Türkiye için çeşitli fırsat ve imkânlar sunmakta.

Nükleer enerji tedarikiyle ilgili bir önemli zorluk uluslararası camiada nükleer enerjiye sahip, nükleer yakıtı ve nükleer reaktörleri piyasaya sunan gelişmiş ülkelerin nükleer yakıt temininde cimri davranıyor olmaları. Hâlihazırda N5'ler sivil amaçlı nükleer teknoloji tedariki konusunda sürekli yeni tedbirler getirmek suretiyle bu süreci kendi denetimleri altında tutmaya gayret etmekte. N5 içindeki bazı ülkeler nükleer yakıt tedarikinde bu tekel konumlarını güçlendirmek üzere aralarında sıkı bir işbirliği yapmaktadır. Bu duruma itirazı olan ülkeler arasında tek ülke Türkiye değil, başta Mısır olmak üzere NPT'deki "bağılantısız" grup içindeki pek çok ülke N5'lerin bu tavrına karşı çıkmaktadır. Buna karşılık, nükleer yakıtı kendi toprakları üzerinde üretmekten gönüllü olarak vazgeçmiş olan Birleşik Arap Emirlikleri'nin (BAE) istisnai durumu da bir başka gerçek. Türkiye ise, bilindiği gibi İran nükleer krizi süresince, NPT'nin nükleer olmayan üyelerinin 4.madde gereği sivil amaçlı

nükleer enerji üretme hakkına sahip olduğunu sıkça ifade etti. Tabii Ankara bu süreçte -yani sivil amaçlı enerji üretiminde- bahis konusu olan ülkelerin NPT'den kaynaklanan mükellefiyetlerini yerine getirmelerinin de şart olduğunu belirtmekten asla geri durmadı. Bu konuda ciddi bir problem kaynağı olmaya devam eden İran'ın aksine Türkiye'nin sicili çok temizdir.

3.Kuzey Kore ve İran özelinde nükleer silahların yayılmasını engelleme konusu son dönemde uluslararası ilişkilerde en önemli gündem maddelerinden birisi haline geldi. Dünyada nükleer silahsızlanma ne durumda? Gerçekten bu silahları azaltma yönünde yapılan çalışmalar beklenen neticeyi verdi mi?

Nükleer silahsızlanma meselesi hâlihazırda büyük güçler arasında ciddiyetle tartışılmakta olan ve nükleer silahların yayılması meselesiyle de ilintili bir konudur. Orta Doğu ve Asya'da kitle imha silahı elde etmek isteyen bazı ülkelerden bahsediliyor. Bugün bunlar arasında İran'ın adı geçerken gelecekte hangi ülkenin adının geçeceği belli değil. Bu tür ülkeleri kitle imha silahlarını arzu eden ülkeler (Nuclear Hopefuls veya Weapons of Mass Destruction (WMD) Hopefuls) olarak tanımlayabiliriz. N5'ler mevcut NPT'ye nükleer silahların yayılmasını engelleyebilecek ek tedbirler ilave etme ve Antlaşma'nın nükleer silaha sahip olmayan üyelerine bu şartları kabul ettirme çabası içerisinde. Amaç, devam eden İran nükleer krizinin Kuzey Kore örneğinde olduğu gibi yeni bir nükleer devletin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmasını engellemek.

Silahsızlanma meselesi, aslında NPT'nin ikinci ayağını oluşturuyor. Bilindiği gibi, Antlaşma yapılırken N5'ler NPT'nin 6.maddesi gereğince nükleer silahsızlanma sözü vermişlerdir. Ancak, 2005 yılından, yani NPT'nin süresinin uzatılmasından bugüne geçen zaman zarfında NPT'nin nükleer silaha sahip olmayan üyeleri N5'leri defalarca silahsızlanma konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmemiş olmakla suçlamışlardır. İşte bu nedenle, ABD Başkanı Obama 2009 tarihli Prag konuşmasında nükleer silahsız bir dünya arzu ettiğini ilan ettikten hemen sonra nükleer silahsızlanma konusunda Rusya Federasyonu ile birlikte hareket etmek istemiştir. Bu işbirliği ve iyi niyet açıklamalarının sebeplerinden biri elbette nükleer silahların yayılması konusunda nükleer silaha sahip olmayan ülkeleri yeni tedbirler alma konusunda ikna edebilmektir. Yeni START (Strategic Arms Reduction Treaty) olarak bilinen Washington ile Moskova yönetimleri arasında imzalanan silahsızlanma Antlaşması'nda bu stratejinin rolü büyüktür. Ayrıca, ABD'nin beklentileri arasında Washington ve Moskova'nın silahsızlanma konusundaki bu yeni girişiminin Çin gibi diğer N5 üyelerini de pozitif yönde etkileyeceği ümidi vardır. Ne yazık ki, N5'lerin mevcut askeri stratejilerinde nükleer silahların hâlihazırda önemli bir caydırıcılık unsuru olarak rol oy-

nadığı herkesçe bilinen bir gerçek. Üstelik hem ABD'nin hem de Rusya Federasyonu'nun mevcut askeri güvenlik belgelerinde, nükleer silahların bir ilk vuruş gücü (first use of nuclear weapons) olarak ne zaman ve hangi şartlarda kullanılacağı da açıkça belirtilmiş. Tabii, Çin Halk Cumhuriyeti'ni bu gruptan ayırmak lazım, çünkü Pekin hükümeti her ne kadar nükleer silahlanmasını örtülü bir şekilde devam ettiriyorsa da henüz bu yönde bir irade belirtmemiştir.

Rusya Federasyonu ve ABD her ne kadar Yeni START ile nükleer başlık sayısında indirime gitmişler de, her iki ülkenin indirim sonrası elinde kalan nükleer silah kapasiteleriyle dünya'yı birçok kez imha etmeleri mümkün. Yeni START'da indirimde bulunulması zorunlu konuşlandırılmış nükleer silah tavan rakamı her iki taraf içinde 1500'tür. Bunların dışında, Washington ve Moskova'nın sahip olduğu konuşlandırılmamış nükleer başlıklar Antlaşma kapsamı dışında bırakılmıştır. Gene, Yeni START indirimi dışında bırakılmış bir diğer silah kategorisi de taktik nükleer silahlardır. Mesela, Rusya Federasyonu bugün 2000 kadar taktik nükleer silah gücüne sahipken NATO'nun da farklı ülkelerde toplam 200'e yakın taktik nükleer bombaya sahip olduğu bilinmektedir. Dolayısıyla uluslararası toplumun nükleer silahsızlanma konusunda önünde kaydetmesi gereken daha oldukça uzun bir yol mevcut. Nitekim NATO'nun 2010 tarihli Lizbon Zirvesi'nde yayınlanan bildiride İttifak'ın silahsızlanma konusunda küresel boyuttaki tüm girişimleri desteklediği ifade edilmişse de aynı bildirinin bir başka yerinde “dünya'da nükleer silahlar var olduğu sürece NATO caydırıcılığı çerçevesinde İttifak'ın konvansiyonel ve nükleer güçlerini muhafaza edeceği” ilan edilmiştir. NATO'yla ilgili bir diğer gerçek de, İttifak'ın nükleer güce sahip bazı üyelerinin hâlihazırda güvenlik belgelerinde nükleer silahları ilk vuruş gücü olarak kabul etmeleridir. Dolayısıyla, bugünün koşullarında nükleer silahlardan arındırılmış bir dünya için henüz çok erken demek pek de abartı olmayacaktır. Bugün ABD ve Rusya Federasyonu arasında Yeni START ile gerçekleştirilen nükleer indirimler, nükleer silahsızlanma adına olumlu bir adım oluşturuyorsa da N5'ler arasındaki nükleer silahsızlanma konusundaki temel anlaşmazlıklar düşünüldüğünde bu indirimler uluslararası toplumun silahsızlanma yönündeki beklentilerini karşılamaktan epey uzak kalmaktadır.

Önceden de belirtildiği üzere, ABD ve Rusya Federasyonu Yeni START'ı imzalamak suretiyle nükleer silaha sahip olmayan ülkelerin bilinen itirazları çerçevesinde NPT'nin 6. maddesinden kaynaklanan sorumluluklarını yerine getirdikleri yönünde olumlu bir imaj yaratmak istemişlerdir. Böylece, başta ABD olmak üzere nükleer enerji konusunda uluslararası piyasalarda egemen olan bazı devletler, nükleer enerji konusuyla nükleer silahların yayılması konusunu irtibatlandırmak suretiyle nükleer silaha sahip olmayan ülkelere nükleer enerji konusunda yeni uygulamak istedikleri ek tedbirleri dayatmak istemişlerdir. Bunu ya-

parken iki hedefi aynı anda gerçekleştirmek amacıyla oldukları söylenebilir. Bu devletlerin beklentilerine göre, eğer nükleer olmayan devletler söz konusu yeni tedbirler konusunda ikna edilirlirse o zaman N5'lerin-en azından bir kısmının- hem nükleer enerji alanındaki tekel konumları muhafaza edilmiş olacak hem de olası yeni ve bölgesel nitelikteki yatay nükleer silahların yayılması ihtimali engellenmiş olacaktır.

4. Ünlü uluslararası ilişkiler teorisyeni Kenneth Waltz bir çalışmasında “nükleer silahların yayılması korkusu yersizdir, her zaman olduğu gibi bugün de nükleer silahların daha fazlası daha iyidir” gibi bir görüş ifade etti. Oldukça farklı bir bakış açısı. Nasıl değerlendiriyorsunuz?

ABD’de, nükleer silahların yayılması fikriyle ilgili tek bir görüş hâkim değil. Bu konuda birbirinden farklı iki görüş bulunmakta. İran krizi özelinde düşünecek olursak, Waltz’un görüşü birinci ve ikinci görüşün arasında bir yerde yer almaktadır. Hâkim bu yaklaşımlar içerisinde, ikinci görüş en makul olanıdır ki, bu görüşü savunanlara göre İran’ın uranyumu %20 zenginleştirdiği günümüz koşullarında bile mevcut anlaşmazlığın taraflar arasında diplomatik görüşmeler yoluyla çözülebilmesi için hala fırsat vardır. Bu husus Pierre Goldschmidt ve Alon Ben-Meir gibi uluslararası ilişkiler uzmanlarının yanı sıra, ABD Başkanı Barack Obama tarafından da birkaç kez dile getirilmiştir. İran nükleer krizinde karşı taraflar arasında “kazan-kazan” mahiyetinde bir sonuca varılabilmesi için diplomasiye öncelik vermeyi savunan ikinci yolu izlemek gerekmektedir. Bu yaklaşımda, hedeflenen nihai amaç İran’ın NPT içerisinde kalmasını garantilemek ve böylece Tahran’ın Antlaşmadan doğan mükellefiyetlerini yerine getirmesi suretiyle sivil amaçlı nükleer enerji edinim sürecini devam ettirmesine imkân tanımadır. Tabii, bu süreç sonucunda garanti altına alınması gereken en önemli husus İran’ın bir kez daha NPT koşullarını hiçe saymamasının teminat altına alınmasıdır. Diplomatik görüşmelerin bir sonucu olarak zaman içerisinde NPT koşullarına sadık bir Tahran yönetimi ortaya çıkarılabilirse o zaman NPT’ye yönelik mevcut şüphelerinin de biraz olsun önü alınmış olur. Bu da nükleer silahların yayılmasını önleyen NPT dâhil tüm geleneksel silahsızlanma rejimleri için bir güven tazelemek anlamına gelir.

Washington’da hâkim olan diğer görüş Tahran’ın nükleer silah edinmesinin güç kullanımı ile engellenmesi gerektiğini savunanların ifade ettiği bir yaklaşımdır. Başka görüşler de var; örneğin bir yaklaşıma göre İran’ın nükleerleşme olasılığına itiraz etmek gereksizdir. Nükleerleşmeye itirazı olmayanlara göre, İran’ın nükleer bir güç olması Amerikan nükleer caydırıcılığı ile bertaraf edilebilecek bir konudur. Belirtmek gerekir ki bu iki görüşün de ciddi açmazları bulunmaktadır.

Waltz'a göre ise, İran'ın ileride bir nükleer güç olması halinde İsrail'in Orta Doğu'daki nükleer gücü doğrudan dengeleneceğinden bölgede arzu edilen istikrara bu yolla kavuşmak mümkün. Waltz'a göre nükleer bir İran ABD için asla bir tehdit olmaz. Zira Soğuk Savaş yıllarında SSCB ve Çin gibi büyük çaptaki nükleer güçleri caydırabilmiş bir ABD'nin, gelecekte sınırlı miktarda bir nükleer güce sahip olacak İran'ı caydırması Washington için bir sorun teşkil etmez. Bu nedenle, Amerikan yönetimleri İran'ın nükleer silaha sahip olma niyetine itiraz etmemelidir. Nükleer caydırıcılık konusunun önde gelen uzmanlarından biri olan Lawrence Freedman'a göre ise, nükleer caydırıcılığın önkoşullarından biri bu nitelikte askeri kapasiteye sahip ülkelerin rasyonel olmasıdır. Nitekim Soğuk savaş döneminde, SSCB ve ABD nükleer caydırıcılık prensipleri üzerinde ortak bir uzlaşa sağlamayı başarmışlardı. Örneğin, iki taraf arasında teknik bir arıza veya bir başka nedenle yaşanabilecek bir yanlış anlama yüzünden çıkacak herhangi bir sıcak savaş olasılığını engellemek için Kırmızı Hat Telefon Anlaşması imzalanmıştı. Bu ve benzeri önlemler Washington ve Moskova'nın nükleer bir güç olarak rasyonel davranmayı prensip edinmiş olduklarını gösteriyordu.

Oysa Orta Doğu gibi çözülemeyen anlaşmazlıkların ve tarihi düşmanlıkların olduğu, rejim güvenliğinin ulusal güvenlik yerine kullanıldığı bölgelerde kitle imha silahı edinmek isteyen aktörler tam tersine irrasyonel davranabilirler. Bu nedenle, Orta Doğu bölgesindeki kitle imha silahları hâlihazırda küresel anlamda önemli bir güvenlik sorunu olmaya devam etmekte. Unutmayalım ki, dün de bugün de birçok bölge ülkesi lideri kitle imha silahlarını kendi halklarına karşı kullanmaktan çekinmediler. Nitekim bugün Suriye krizi devam ederken, uluslararası kamuoyunu en çok endişelendiren konulardan birisi Beşar Esed yönetimi sonrası ülkede var olan kimyasal silah sorununun nasıl halledileceği ve kontrol altında tutulacağı sorusudur. Orta Doğu'da Beşar Esed benzeri yönetimler kitle imha silahlarını ABD'nin ve İsrail'in muazzam nükleer ve konvansiyonel güç kapasitesi karşısında asimetrik bir denge aracı olarak edinmekteler. Bölgede kitle imha silahı edinme arzusundaki ülkeler ABD ve İsrail'in üstün askeri gücünü başka bir şekilde bertaraf edemeyeceklerini bildikleri için söz konusu kitle imha silahlarını varoluşsal bir caydırıcılık unsuru olarak görmekteler. Bugün Orta Doğu'daki bazı ülkelerin "fakirin bombası" olarak da anılan kitle imha silahlarını edinmeye devam etmesi bölge ve ötesi için ciddi bir güvenlik sorunu oluşturmaktadır. Üstelik Orta Doğu'da kitle imha silahlarına sahip ülkeler küresel veya bölgesel silahsızlanma rejimlerinin hiçbirine tabi değiller ya da tabi olsalar da bu rejimleri sıkça ihmal etme eğilimindedir.

Waltz'un savuna geldiği uluslararası toplumun İran'ın nükleer bombasıyla yaşama seçeneği ABD'nin sahip olduğu muazzam caydırıcı nükleer güç nedeniyle Washington için ciddi bir sorun teşkil etmemektedir. Ancak bahis konusu Orta Doğu'daki kuvvet dengesi olunca

İran'ın nükleer bomba edinmesi Türkiye dâhil birçok bölge ülkesi için ciddi bir güvenlik sorunu oluşturmaya adaydır. Çünkü olası bir nükleer veya nükleere yakın (nükleer eşikte) bir İran'ın Orta Doğu'daki varlığı bölgedeki tüm askeri kuvvet dengelerini değiştirebilecek kapasitededir. Bölgede böyle bir durumun vuku bulması bazı ülkeleri nükleer silah edinimi konusunda kendi imkânlarını zorlamaya teşvik edeceği gibi bazı ülkelerin de ABD/NATO güvenlik garantisini sorgulamasına neden olacak ve bu ülkelerin Avrupa-Atlantik camiasından yeni güvenceler talep etmelerine sebep olabilecektir.

ABD'de İran'ın nükleer güç geliştirmesinin önlenmesi için bu ülkenin bombalanması gerektiğini savunanların göz ardı ettiği şey ise, İran'ın vereceği karşı tepki sonucu tüm bölgeyi kapsayacak tehlikeli bir savaş olasılığıdır. Söz konusu bu savaş, şüphesiz İran'ın bölgedeki Hizbullah gibi uzantılarını kullanması sonucu tüm bölgeyi mezhepsel bir mücadele alanına dönüştürme ihtimaline de sahiptir. Zaten Suriye konusunda, mezhepsel ve etnik fay hatlarının tetiklenmesi nedeniyle Orta Doğu bölgesi yeterince gerilmiştir. Günümüz koşullarında bölgenin bir de İran'ın bombalanması sonucu yeni ve tehlikeli bir sıcak çatışma dalgasını daha kaldırması beklenemez. Ayrıca, İran'a yönelik olası bir güç kullanımının Tahran rejiminin nükleer silah geliştirme kapasitesini tamamen ortadan kaldırmayacağı da herkesçe bilinen bir husus. Konunun uzmanlarına göre, Tahran rejimine yönelik olası bir güç kullanımı, İran'ın nükleer faaliyetlerini iyimser bir tahminle sadece birkaç yıl durdurabilir. Çünkü Tahran yönetiminin arzu etmesi halinde İran'ın nükleer çalışmalarını yeniden başlatması beklenen bir olasılık. İran'ı bu konuda teknik olarak durdurabilecek pek fazla engel olmadığı bilinen bir gerçek. Zira Tahran yönetimi Şah döneminden bugüne kadar geçen zaman zarfında nükleer alanda belirli bir olgunluğa erişti.

Mevcut koşullar altında bugün eğer diplomasi aracılığıyla İran nükleer krizi NPT ile uyumlu bir yola sokulabilirse o zaman diğer alternatif seçeneklerin neden olabileceği kötü senaryoların da önü alınmış olur. Böylece, hem silahsızlanma konusunda hem de bölgesel bazı sorunlarda önemli fırsatlar ve açılımlar yakalanabilir.

Peki, İran nükleer olur mu? Yani nükleer silah elde eder mi? Bu sorunun cevabını bugünden yanıtlamak mümkün değil, çünkü Tahran rejimi de henüz nükleer silahlanma konusunda bir karar vermiş değil. Şu anda Tahran'ın yapmaya çalıştığı şey İran nükleer kapasitesi için gerekli alt yapı tesisini gerçekleştirmek. İran'ın nükleer silah edinme kararını vermeden önce ülkenin önünde ulusal çıkarları doğrultusunda değerlendirebileceği birçok seçenek var. Tahran rejimi nükleer silah üretmeden bir önceki aşama olarak bilinen nükleer eşik konumunda eğer kalmaya karar verirse, o noktada bile yapacağı tercihle ilgili olarak, uluslararası toplumun, komşuların ve İran'ın bazı farklı duruşları, seçenekleri olabilir.

Örneğin, İran, Japonya gibi o kapasiteye eriştikten sonra nükleer silah üretmeme kararı verebilir. Tabii Tahran için bundan başka olasılıklar da mevcut. İran yönetimi en kötü olasılıkta nükleer eşikte bir müddet kaldıktan sonra NPT'yi terk edebilir. Ya da eşik konusunu İsrail'in nükleer gücünü ilan etmediği (opaque) şekliyle yaşar. Bir başka olasılıkta da İran nükleer eşikte olduğunu açıkça tüm uluslararası toplumla paylaşır. Eğer İran'ın nükleer eşikte kalma tercihi önlenemiyorsa o halde Tahran'ın bu durumu istismar etmemesi için uluslararası topluma ciddi güvenceler vermesi garanti altına alınmalıdır. Zira bilindiği gibi bir ülke nükleer eşik kapasitesine eriştikten sonra sadece birkaç yıl içerisinde nükleer bomba üretebilir hale gelmektedir.

5- “Nükleer silahların ne yapacağı kestirilemeyen veya dengesiz ülkelerde bulunması zararlıdır” söylemini sık sık duyuyoruz. Bunu ellerinde çok sayıda nükleer silah bulunduran ülkeler kadar bulundurmayanlar da dillendiriyor. Bu söylemin gündemde tutulmasına bir nükleer enerji lobisinin halkla ilişkiler (PR) çalışması nazarıyla bakılabilir mi?

Nükleer güce sahip olmak rasyonel bir devlet olma koşulunu da beraberinde getirmekte. Bununla beraber sorumsuz ve irrasyonel devletlerin nükleer güç edinme teşebbüsleri küresel barış ve istikrar için ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Bu durumun en iyi örneği Kuzey Kore'de yaşanmaktadır. Pyongyang rejiminin uluslararası hukuk kurallarına rağmen gerçekleştirdiği füze ve nükleer denemeleri, bugün hem bölge hem de dünya güvenliği için ciddi bir risk haline gelmiştir. Uluslararası alanda barışçıl amaçlı nükleer enerji edinimiyle başlayıp silahlanmaya meyil etmiş bir Kuzey Kore örneğindeki gibi durumlar nükleer enerji talebiyle ortaya çıkan NPT'nin nükleer güç olmayan ülkelerinin meşru hakları önüne çeşitli engeller konmasına neden olmaktadır. Bu nedenle, Kuzey Kore örneğinde olduğu gibi NPT'ye taraf ama Antlaşma gereklerini ihlal etmiş ülkelerin ileride yeni bir nükleer güç olma olasılıkları şimdiden önlenmelidir. Günümüzde NPT rejimi küresel olarak nükleer silahların yayılmasını engelleyen bir kurum olarak ne kadar itibar görürse, nükleer enerjiyi sivil amaçlı kullanmak isteyen ve buna meşru hakkı olan Antlaşma'nın nükleer olmayan statüsündeki devletlerinin eli o kadar güçlenmiş olur. N5'lerin barışçıl amaçlı nükleer enerji konusunda sürekli yeni tedbirler getirmek suretiyle bu işi NPT'nin nükleer olmayan ülkeleri için zorlaştırma hesapları ve gerekçeleri de böylece ortadan kalkar..

Günümüz dünyasında, N5'lerin dışında nükleer silah edinme arzusunda olan ülkelerin silahlanma sebepleri doğal olarak bölgesel anlamda farklılık arz ediyor. Orta Doğu için birinci sebep varoluşsal caydırıcılık. Bölgede var olan ülkeler hem olası bir asimetrik savaş sürdürmek hem de saygınlık kazanmak gibi dürtülerle Kitle İmha Silahlarını edinmek istiyorlar. Uluslararası toplumun nükleer enerji ile nükleer silahlanma arasındaki farkı dik-

katli okuyup bu hassas durumun NPT kurallarına saygı gösteren nükleer enerji talebindeki ülkeler aleyhine kullanılmamasına dikkat etmesi gerekir.

6- Sizce, İran'ın nükleer silah sahibi olması ne kadar gerçekçi? İddialar gerçekleri yansıtır mı? Nükleer silah sahibi bir İran'ın Türkiye üzerinde ve bölge dengelerindeki etkisi ne olabilir?

Daha önce de belirttiğim gibi Tahran yönetimi nükleer enerji konusundaki çalışmalarını sürdürürken henüz nükleer silah geliştirip geliştirmeme konusunda nihai bir karar vermedi. Zira İran rejimi böyle bir kararın kendisi için oldukça maliyetli olacağının farkında. Bilindiği gibi, İran'ın nükleer programı sadece Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (IAEA) tarafından değil, ABD'deki birçok özel kuruluş tarafından da adım adım izlenmekte. Dolayısıyla, uluslararası camianın Tahran rejimini gerek nükleer eşige eriştiği gerekse de aştığı durumlarda tespit etmesi gayet kolay. İran nükleer kriziyle ilgili olarak N5'ler ve Almanya tarafından sürdürülen diplomatik görüşmelerde (P5+1) yaşanan tikanıklık karşısında, Amerikan yönetimi güç kullanımı da dâhil olmak üzere tüm seçeneklerin masada olduğunu bir kez daha ifade etmiştir. Bu koşullar altında, İran'ın nükleer silah üretme seçeneğini göze alacağını beklemek pek gerçekçi olmaz. Tahran rejimi hâlihazırda nükleer silah geliştirdiği iddiası altında zaten ve bu kuşklar nedeniyle Batı kaynaklı ağır yaptırımlar altında yaşamakta ve bu nedenle de ciddi bir izolasyon ve iktisadi sıkıntı içerisinde. Bu durumun yarattığı sıkıntıları göğüslemekte bir hayli zorlanan İran'ın, olası bir Batı kaynaklı askeri müdahale sonrası maruz kalacağı ilave ağır zorlukları nasıl bertaraf edeceği düşünülmesi gereken ciddi bir konudur. Ancak, İran nükleer serüvenini sonlandırmak amacıyla Batı tarafından başlatılacak olası bir askeri bir müdahalenin Batı başkentlerince düşünülmesi gereken bir başka olumsuz sonucu daha var. Bu da İran halkının rejim etrafında daha kuvvetli kenetlenmesi ve nükleer silah geliştirme fikri konusunda daha kararlı adımlar atmasıdır ki bu aslında Batılıların hiç de arzu etmediği bir durumdur.

Özetleyecek olursak; bugünün koşullarını ciddi olarak değerlendiren İran yönetimi tabii ki uranyum zenginleştirme de dâhil olmak üzere nükleer silah teknolojisiyle ilgili gerekli alt yapıya sahip olmayı istiyor fakat yine de bunun bir adım sonrasında yer alan nükleer silah geliştirme fikrine henüz yeşil ışık yakmış değil. İran hâlihazırda NPT'yi ihlal etmiş olmakla birlikte Antlaşma'yı hiç de terk etmek niyetinde görünmüyor, üstelik bu rejim içerisinde olmanın bazı avantajları P5+1 görüşmeleri sürecinde önemli bir pazarlık unsuru olarak kullanılıyor. Hem İran hem de Batı için askeri seçeneğin yaratacağı olumsuzluklar ortadayken, Orta Doğu bölgesi Arap Baharı nedeniyle ortaya çıkan yeni güvenlik sorunları yüzünden bir hayli gerilmiş durumdayken, kısaca bölgenin nükleer bir İran gerçeğini kaldırmaya

tahammülü olmadığı bu günlerde diplomatik görüşmeler fırsat olarak kabul edilmeli, ve bu gerilimin daha fazla tırmanması engellenmelidir.

Burada dikkat çekilmesi gereken bir diğer konu ise, İran'ın yakın gelecekte nükleer silah geliştirmesinin bölgede nükleer silahların yayılmasını tetikleyeceği iddiasıdır. Ben bu görüşe katılmıyorum. İran'ın nükleer silah edinmesi halinde, nükleer silah edinmek isteyeceği iddia edilen ülkeler arasında adı geçen Türkiye'nin tavrı nükleer olmayacağı yönünde oldukça net. İran'ın nükleer tercihi karşısında, nükleer olmayı tercih edeceği iddia edilen bir diğer ülke olarak adı geçen Mısır ise Arap Baharı yorgunu olup şu sıra en çok da kendi iç sorunlarıyla uğraşmaktadır. Bu nedenle Kahire'deki- geçici- yönetimin şu an için nükleer bir seçenek üzerinde tasarrufta bulunacağını iddia etmek hayalperestlik olacaktır. Keza Suudi Arabistan'ın da nükleer bir İran karşısında nükleer silah satın alma yoluna meyil edeceği yönündeki iddialar da gerçekçi değil. Herkes nükleer silah teknolojisinin alınıp satılamayacak kadar komplike bir konu olduğunu bilir. Tüm bu gerçeklere rağmen yine de İran'ın nükleer silaha sahip olmasına izin verilmemelidir, aksi takdirde Orta Doğu bölgesindeki tüm askeri dengelerin değişmesiyle yaşanacak kaos ortamı daha da ciddi bir istikrarsızlığın habercisi olacaktır.

İran'ın gelecekte nükleer silahlanma yönünde tercih yapması durumunda, Tahran rejiminin bu gücü Orta Doğu coğrafyasında kullanmasını beklemek de bence gerçekçi bir düşünce değil. Bunun en önemli sebebi, ABD ve İsrail'in bölgede sahip olduğu üstün nükleer caydırıcılık gücüdür. Tabii ki, nükleer bir İran'ın varlığı bölgedeki birçok ülkeye rahatsızlık verecektir. Nitekim Tahran rejiminin nükleer bir güç olmasıyla birlikte bölge ve bölge dışı ülkelerin Tahran yönetimine karşı katlanılması oldukça zor baskılar-bu baskıların askeri nitelikte olması şart değil ekonomik ve siyasi nitelikte de olabilirler - uygulaması söz konusu olacaktır. Kısaca eğer Tahran rejimi kendisine yönelik mevcut ve olası baskıları azaltmak isterse tercihini var olan seçenekler arasından ya nükleer eşikte kalma ya da İsrail'deki gibi ilan edilmemiş (*opaque*) nükleer güç olma yönünde kullanabilir.

7. Batılı ülkeler bölgede İsrail nükleer silah sahibi olduğu halde sadece İran'ın nükleer programını gündeme getiriyor. Başbakan Erdoğan ise bu çelişkiyi çeşitli vesilelerle gündeme getirdi. Türkiye sizce Batılı devletlerin bu çelişkili tutumuna karşı nasıl bir argüman geliştirebilir?

Evet, Batılılar İsrail'in nükleer gücünü Orta Doğu bölgesinin kitle imha silahlarından arındırılması girişimleri ışığında istisnai bir durum olarak ele almayı tercih ediyor. İran'ın

nükleer enerji konusunda sürdürdüğü girişimler hakkında ise Batılıların kanaati Tahran'ın silahlanma yönünde olduğu. Batılılar bu konudaki iddialarını Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun kanıtlarıyla desteklemekteler. Bugüne kadar İran'ın NPT'den kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmediği bir gerçek ama Tahran rejimi henüz nükleer bir güç de değil, oysa buna karşılık İsrail ilan edilmemiş bir nükleer güç. Evet, bu anlamda Batılılar nükleer silahların yayılması konusunda çifte standart uygulaması içerisinde. Ama İsrail ve İran kıyaslaması, bu konuda çifte standarta dayalı yaklaşımın tespiti açısından yegane örnek değil. Örneğin 2006 senesinde ABD Hindistan ile imzalamış olduğu Nükleer Enerji Transferi Anlaşması'nda bilinçli olarak Yeni Delhi hükümetini kayıran istisnai bir uygulama yaptı.

Türkiye, aslında Orta Doğu'nun nükleer kitle imha silahlarından arındırılması fikrini uzun bir süredir destekliyor. Bu yönde Türkiye, Brezilya ile ortak geliştirdikleri önemli bir güven artırıcı mekanizma olan "Takas Anlaşması" da dâhil olmak üzere silahların yayılmasını önleyecek her türlü güven artırıcı tedbire destek verdi. Ankara bu yönde sarf ettiği gayretlerine devam edeceğinin sinyalini Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun P5+1'in Türkiye'nin ve Suudi Arabistan'ın katılımıyla P5+3'e dönüştürülmesi önerisiyle de somutlaştırmış oldu. Arap Baharı'ndan önce bölgenin nükleer silahlardan arındırılması adına MEC 2012 isimli önemli bir girişim mevcuttu. Bu bölge ülkelerinin katılımına açık bir konferansın toplanmasıyla başlayacak süreçti ancak ABD'nin müdahalesi sonucu bu girişim 2012 senesi Aralık ayında askıya alındı. Orta Doğu bölgesinin kitle imha silahlarından arındırılması Türkiye'nin lehine bir durum bu nedenle Ankara hükümetleri bu yöndeki tüm girişimleri desteklemektedir. Bugün Arap Baharı'nın yaratmış olduğu ilave güvenlik sorunları bağlamında bu tür girişimlerin işlerlik kazanması şimdilik imkânsız görünüyor. Bu nedenle, Batılı uzmanlar da bazı spesifik silahlar üzerinde yoğunlaşıp kitle imha silahlarını tümünden ortadan kaldıracak kapsamlı bir konferans yapılncaya kadar süreci yeniden canlandırmak üzere bazı pratik ve rahatlatıcı çözüm arayışları içerisine girdiler.

8. Japonya'daki deprem ve tsunaminin neden olduğu Fukuşima hadisesinden sonra dünya kamuoyunda nükleer enerji karşıtı bir hava oluştu. Genel olarak, bütün gelişmiş ülkelerin nükleer santrallerden vazgeçmeye başladığı ve bu santralleri kapatmaya yöneldiği dile getiriliyor. Sizce gerçekten nükleer enerjiyi kullanan ülkeler böyle bir yola mı girdi? Bu ülkelerde yeni santral inşa projeleri yok mu?

Evet, bu konuda en tipik örnek Almanya ama bu konuyla ilgili bir başka gerçek de Bonn hükümetinin komşularının neredeyse hepsinin ya nükleer reaktöre sahip olduğu ya da olmak üzere olduğudur. Dolayısıyla, bugünün mevcut koşullarında Almanya gerek duyduğu

anda enerji gereksinimi kolay ve ucuz olarak sınırlarının hemen yanı başındaki komşu ülkelerden tedarik edebilecek durumdadır. İşte tam da bu nedenle Japonya'daki Fukushima nükleer reaktör hadisesinden sonra Bonn hükümeti hiç de zorlanmadan nükleer reaktörlerini kapatma kararı alabilmiştir. Günümüzde nükleer reaktör talebi en çok gelişmekte olan ülkelerden gelmektedir, bu bilinen bir gerçek. Bunun bir sebebi gelişmiş ülkelerin pek çoğunun uzun bir zaman önce yeterli sayıda nükleer reaktör edinmiş olmasıdır. Dünya haritasına baktığımızda örneğin Avrupa kıtasında neredeyse her yerin nükleer reaktörlerle dolu olduğu görürüz. Benzer bir şekilde dünya'nın diğer gelişmiş bölgelerine de baktığımızda durumun farklı olmadığını görürüz. Gelişmiş ülkeler nükleer reaktör konusunda çoktandır önemli bir doyum noktasına ulaşmış olduklarından günümüzde bu ülkeler artık yalnızca mevcut reaktörlerin yenilenmesi ya da değiştirilmesiyle ilgilenmektedirler. Bir yandan da bu ülkeler nükleer reaktör güvenliğinin mükemmelleştirilmesi gibi sofistike konularla uğraşmaktadırlar. Bugün, bazı çevreler ısrarla gelişmiş ülkelerin az gelişmiş ülkelere kıyasla daha az reaktör talebinde bulunduklarını iddia etmek suretiyle yeni nükleer enerji talebiyle ortaya çıkan ülkelerin meşru taleplerini göz ardı etmeye çalışmakta ve mümkünse bu ülkeleri bu yoldan geri döndürmeye uğraşmaktadırlar. Bu kabul edilebilecek bir husus değildir.

Günümüzde, gelişmiş ülkeler nükleer reaktör konusundaki faaliyetlerini sadece enerji gereksinimi ile sınırlı tutmamaktalar. Bu ülkeler aynı zamanda nükleer teknoloji transferi sağlamak yoluyla nükleer enerji piyasasında öncelikli bir yer tutmak gayreti içerisinde. Bu yüzden enerji zengini Rusya Federasyonu bile yeni nükleer reaktör edinmek için bugün girişimde bulunmakta. Fransa ise yıllık elektrik üretiminin %75'ini nükleer reaktörlerden sağlamakta. Bu örnekler karşısında aslında fazla bir şey söylemeye gerek kalmıyor. Bugünün koşullarında, çarpıtılmış bilgilerle yola çıkıp Batılı ülkelerde nükleer reaktöre talep azaldı diye Türkiye'nin enerji tedarikinde önemli bir kolaylaştırıcı faktör olacak nükleer enerji mevzusunu göz ardı etmek hiç de akılcı bir yaklaşım değil.

9. Nükleer santrallerin en çok gelişmiş ülkelerde bulunduğunu görüyoruz. Türkiye gibi ülkelerde nükleer enerjiye geçiş konusunda en fazla tepki gösterenler de yine bu ülkeler. Bu bir paradoks değil mi?

Türkiye'nin enerji bağımlılığını aşmasının tek yolu enerji sepetini zenginleştirmekten geçmektedir. Bu sepet içerisinde Türkiye %10'luk bir kısmı nükleer enerjiye ayırmış durumda. Nükleer reaktör ve enerji transferinde tekel konumunda olan ülkeler bugün yeni reaktör talebiyle ortaya çıkan ülkelere nükleer transfer konusunda, daha önce de söyledik, cimri davranıyorlar. Bunun bir nedeni, N5'lerin olası bir nükleer silahlanma ihtimalinin önünü kesmek istemeleri iken bir diğeri ise nükleer enerji konusunda süregelen tekel konumlarını

sarsmamaktır. Nitekim ABD Güney Kore ile ilgili nükleer enerji anlaşmasının yenilenmesi sırasında Seul'un kendi topraklarında uranyum zenginleştirme ve plütonyum geliştirme yönündeki isteğini reddetmiştir. Türkiye ise gerek Rusya gerekse de ABD ile imzalamış olduğu nükleer teknoloji transferi anlaşmalarında NPT'nin 4. maddesinden kaynaklanan nükleer enerjiyi kendi toprakları üzerinde üretme hakkından vaz geçmemiştir.

Türkiye son on yıllarda kaydettiği iktisadi büyüme sonucu hızla artan enerji gereksinimini karşılayabilmek için hidro-karbon kaynak ve geçiş güzergâhlarını çeşitlendirmek için çeşitli plan ve stratejiler yaptı. Ankara bu bağlamda önceliğini bir yandan doğalgaz ve petrol boru hatlarının kaynak ve geçiş yollarını çeşitlendirmeye verirken bir yandan da alternatif kaynak olarak tercihini hem yenilenebilir hem de nükleer enerji tedarikinden yana yapmıştır.

10- Petrol üretimi alanında OPEC var. Rusya da bir kaç yıl önce doğalgaz konusunda merkezi S. Petersburg olması düşünülen OPEC benzeri bir yapılanma oluşturmaya çalıştı ama başarılı olamadı. Bütün bunlarda asıl amaç enerji alanında tekel veya kontrol merkezi olmak gibi görünüyor. Sizce nükleer enerji konusunda da böyle bir yapılanma meydana getirmek isteyen devletler var mı? Varsa bunu hangi sebeplerle istiyorlar? Bu devletlerin talepleri Türkiye gibi nükleer enerjiye henüz geçememiş ülkeleri nasıl etkileyebilir?

Uluslararası alanda yeni nükleer reaktörlere kesintisiz yakıt sağlanabilmesi için çok uluslu nükleer yakıt bankalarının kurulması konusunda Rusya ve ABD hâlihazırda sıkı bir işbirliği içerisinde. Nitekim bu çerçevede Rusya Federasyonu'nun Angarsk'ta böyle bir banka kurduğunu biliyoruz. Benzer bir mantıkla, Uluslararası Atom Enerji Kurumu denetiminde de çok uluslu bir nükleer yakıt bankasının kurulması fikrinin kabul edildiğini biliyoruz. Nükleer reaktör talebi ile ortaya çıkan ve kendi nükleer yakıtını geliştiremeyecek konumda olan ya da bu haktan vazgeçmiş ülkelere nükleer yakıt temini için bu bankalara ihtiyaç olduğu bir gerçek. Ancak, nükleer yakıt üretmekten yoksun ülke sayısı artıkça bu durum doğrudan N5'ler lehine işlemekte. Tıpkı hidro-karbon konusunda olduğu gibi nasıl bugün bir OPEC gerçeği varsa N5'ler nükleer reaktör talebiyle ortaya çıkan ülkelerin enerji üretim imkânlarını kısıtlamak suretiyle bu sefer de bir nükleer OPEC yaratmak istemektedirler.

11. Suudi Arabistan gibi petrol veya Rusya gibi doğalgaz zenginliğinde önde gelen ülkelerin enerji piyasasının kurallarını belirlediklerini görmekteyiz. Nükleer santrallerde zenginleştirilmiş yakıt çubukları kullanılmaktadır. Dünyada nükleer santrallerin yakıt çubukları konusunda da bir kartel var mı? Eğer varsa, Türkiye nükleer santral sahibi olsa bile bu piyasayı kontrol eden ülkelere bağımlı olma durumunda mı kalacak? Türkiye petrol ve doğalgazda dışa bağımlıyken nükleer enerji alanında da mı dışa bağımlı hale gelecek? Böyle bir durum ne kadar gerçekçi? Doğruysa alınacak tedbirler neler olabilir?

Türkiye üç nükleer reaktör ile başlatmış olduğu bu yeni enerji tedariki sürecinde, Akkuyu'daki ilk reaktörün operasyonel hale gelmesi aşamasında gerekli yakıtı Rusya Federasyonu'ndan alacak. Bu konuda pek çok eleştiri duyuyoruz. Eleştirilerin kaynağında, “doğalgaz ve petrol tedariki konusunda nasıl Rusya Federasyonu'na bağımlıysak, acaba nükleer reaktör yakıt temininde de gene Moskova'ya bağımlı mı olacağız?” sorusu hâkim. Oysa Türkiye'nin nükleer enerji konusunda gerçekleştirmiş olduğu bu yeni girişimi uzun soluklu değerlendirmek lazım. Şuanda, önceden de belirttiğimiz gibi Türkiye NPT'nin 4. maddesinden kaynaklanan nükleer yakıtı kendi topraklarında üretme hakkından vazgeçmiş değil. Ankara hükümeti bugünün koşullarında nükleer enerji konusunda reaktör tedarikinde, ekonomik ve teknolojik olarak en uygun (feasible) olan seçeneklere odaklanmıştır. Zaten nükleer enerji meselesi ciddi bir “know how” teknolojisi de gerektiren bir süreç.

Bence burada en önemli konu, Türkiye'nin bu süreci başlatmak suretiyle nükleer teknolojide uzun zamandır ihtiyaç duyduğu uzman ve teknik konulardaki eksiklerini telafi etmek üzere yola çıkmış olması. Burada belki yaklaşık 10-15 senelik bir süreçten bahsediyoruz ama geri dönüşüm sürecindeki artılar göz önünde bulundurulduğunda reddedilmesi mümkün olmayan bir nükleer yolculuktan söz etmekteyiz. Gelecekte, Türkiye'nin nükleer serüven sonucunda sağlayacağı kazanımlar oldukça yüksek olabilir, örneğin Türkiye ileride kendi nükleer reaktörünü bile üretebilir. Keza Güney Kore nükleer güç santrali geliştirilmesinde işe %2'lik bir yerli katkı ile başlamıştır bugün ise bu katkı %98'e ulaşmıştır. Bütün bunlar teknoloji tedarik serüveninde yaşanacak bazı zorlanmalar sonucunda varılabilecek olası kazanımlar. Bir ülkenin nükleer yakıt konusundaki bağımlılığını kırabilmesi için yaklaşık 8 ünite bir nükleer santral kapasiteye sahip olması gerekiyor. Ondan sonra kendiniz nükleer yakıtınızı kendi topraklarınızda üretebilir hale gelebiliyorsunuz. Nükleer enerji sürecinde istenilen hedefe varmak için belirli bir zaman ve emek harcamak gerekiyor ama ümitlenmek için de yeterince sebep var.

Türkiye gelişen ekonomisi ve sanayisi nedeniyle enerji talebi hızla artan ve bunu karşılamakta zaman zaman belirli zorluklar yaşayan bir ülke. Bu bağlamda, nükleer enerji ko-

nusunda oldukça geç kalınmış. Eğer bir ülke enerji talebinin yalnızca %26'sını karşılayıp geri kalanını ithal etmek durumunda kalıyorsa o zaman nükleer de dâhil olmak üzere diğer alternatif enerji kaynakları konusunda ciddi tedbirler almak zorundadır.

12. Türkiye'nin nükleer enerji teknolojisi alanındaki çalışmalarının geçmişinden ve günümüze kadar yaşanan süreçten kısaca bahsedebilir misiniz?

Türkiye'nin nükleer enerji konusundaki girişimleri 1970'lerde başlıyor fakat ortaya çıkan bazı iktisadi ve siyasi problemler yüzünden başarılı olunamıyor. Bunun dışında 1980'lerde ve 1990'larda da bu yönde bazı teşebbüsler var ama sonuç başarısız olmuş. Bu konudaki en son girişimlere 2008 ve 2010 senelerinde rastlanıyor. Tabi nükleer enerji mevzusu belirli bir zaman ve emek istiyor şöyle ki; örneğin Türkiye'de kurulması planlanan Akkuyu nükleer reaktörünün inşaa süreci, işletilmesi vs. hepsiyle beraber ancak 2019 senesinde sonuçlanması bekleniyor. Gelecekte, diğer iki reaktörün servise girmesiyle birlikte Türkiye enerji tedarik sepetinin %10'unu nükleer enerjiden karşılamayı planlamakta. Türkiye nükleer enerji ile birlikte diğer alternatif enerji kaynaklarını çeşitlendirmek yoluyla 2023'lerde enerji arz güvenliğini istikrara kavuşturmak için şimdiden ön hazırlık yapmakta. Bu bağlamda, nükleer enerji seçeneğini de diğer alternatif enerji kaynaklarıyla birlikte ele almakta ve bu yöndeki gerekli girişimleri hayata geçirmekte.

Aslında, Türkiye'de nükleer enerji konusunda biraz geç kalındı. Hâlbuki Türkiye'de nükleer teknolojiye erişim sağlandıktan sonra ülkenin sadece elektrik üretim ihtiyacı karşılanmış olmayacak, aynı zamanda nükleer santrallerin inşası sürecinde- bu santrallerin işletilmesi, operasyonel hale gelmesi vb. gibi aşamalarda- ilgili diğer sektörlerle de irtibat kurulacağından ülke sathında yelpazesi geniş bir alanda yeni istihdam imkânları yaratılacaktır. En önemlisi de bu süreç zarfında Türkiye'nin nükleer teknoloji alanında son kertede kaydedeceği ivme olacaktır. Akkuyu nükleer reaktörü'yle başlayan bu yeni süreçte pek çok mühendisimiz Rusya Federasyonu'na eğitime gönderildi. Bu öğrencilerin yaklaşık 8-9 sene Rusya'da nükleer enerji konusunda eğitim alması söz konusu. Kısaca, Türkiye bu teknoloji için gerekli, yetişmiş insan gücü de dahil olmak üzere, pek çok konuda şimdiden inisiyatif almak suretiyle gerekli adımları atmış oluyor.

13. Türkiye'de de nükleer enerji teknolojisinin gelişmesini engellemeye çalışan lobiler olduğunu söyleyebilir miyiz?

Türkiye NPT'ye taraf olduğu zaman nükleer silah geliştirmeyeceğinin de teminatını vermiş

oldu. Hatırlarsak, Türkiye 1952 yılında NATO’ya İttifak’ın nükleer olmayan bir üyesi olarak dâhil oldu. Elbette Ankara, o tarihte İttifak’ın nükleer caydırıcılık teminatı altına girmek suretiyle günün koşullarından kaynaklanan güvenlik endişelerini de bertaraf etmişti.

Geçmişte, Ankara’nın nükleer enerji talebi bahis konusu olunca Türkiye’nin Pakistan ile olan yakın ilişkisinden dolayı Batı dünyasında “acaba mı?” diye kuşkular oluşuyordu. Hatta bir süre Türkiye’nin nükleer silah geliştirmek isteyip istemeyeceği üzerinde bile tartışıldı. Bugün hala bazı Anglo-Saxon menşeli makalelerde İran’ın nükleer bir devlet olması halinde Suudi Arabistan ve Mısır gibi Türkiye’nin de nükleer silah edinmek isteyeceği iddia edilmekte. Ben böyle bir olasılığın neden mümkün olmadığını sebeplerini Aralık 2012 tarihli *Contemporary Security Policy* dergisindeki “Turkish Security after Iranian Nuclearization” makalemde açıkladım. Türkiye’nin nükleer enerji tedariki ile ilgili yeni girişimlerini yanlış okuyanlar veya yorumlayanlar maalesef bugün hala mevcut. Bu kesimler Ankara’nın nükleer enerji konusundaki girişiminin yersiz olduğunu savunuyorlar. Bu yorumu neden yaptıklarını anlamak mümkün değil.

Fukuşima’dan sonra öne çıkmış olan nükleer reaktörlerin güvenliği ile ilgili tartışmalar aslında önceden de vardı. Teknoloji ilerledikçe nükleer reaktör konusunda pek çok yeni güvenlik önlemi devreye giriyor. Uluslararası toplum bu konuda çok hassas ve bu konuda ciddi çalışmalar var. Dolayısıyla, nükleer reaktör talebiyle ortaya çıkan ülkeler bu yeni normlara uyum göstermek mecburiyetinde kalıyorlar. Fukuşima sonrası uluslararası toplumun nükleer reaktör konusunda belirli güvenlik artırıcı normları devreye sokmak suretiyle amaçladığı şey nükleer enerji konusunun günümüzde risksiz bir hale gelmesi.

Bugün Türkiye ile Rusya Federasyonu arasında varılan anlaşma gereği Mersin-Akkuyu’da yapılacak nükleer reaktör konusunda olumlu haberlerin yanı sıra oldukça olumsuz haberlere de rastlıyoruz. Üstelik Türkiye açısından oldukça kazançlı bir anlaşma gerçekleştirilmiş olmasına rağmen... Türkiye’ye bu kadar avantaj sağlayan bu anlaşma tabii ki Rusya’daki siyasi iradenin konuya ağırlığını koyması sonucu gerçekleşti. Bu durum maalesef Türk kamuoyuna anlatılamadı. Bu bağlamda, Rusya’dan temin edilecek reaktörün daha ziyade olumsuz yanları tartışıldı. Hâlbuki Ankara bu girişimi neticelendirmeden önce bütün ihale seçeneklerini tek tek inceledi. Üstelik olaya sadece Türkiye açısından da bakmamak lazım, Rusya nükleer teknolojisini sadece Türkiye’ye değil pek çok ülkeye satıyor. Bunlar arasında Avrupa ülkeleri gibi, Ukrayna ve Çin gibi ülkeler de mevcut. Bunun belgeleri her yerde var ve ulaşılabilir durumda.

Türkiye Atom Enerjisi Kurumu'nun (TAEK) vasıtasıyla ithal edeceği nükleer santralleri AB'nin uyguladığı stres testine gönüllü olarak tabii tutacağını ilan etti. Dolayısıyla bana göre endişelenilecek bir durum yok. Bu tür abartmalara itibar etmemeliyiz.

Bugün, nükleer enerji güvenliğinin nasıl iyileştirilebileceği konusunda, yeni uluslararası normların oluşmakta olduğunu söyledik, dolayısıyla konuyu sadece Türkiye'nin Rusya'dan edineceği VVR-1200 nükleer santrali ve bu santralin kendine mahsus özellikleriyle sınırlı bir alanda tartışmak mantıklı ve doğru değil. Ne yazık ki Türkiye'de bazı kesimler Ankara'nın yalnızca nükleer reaktör tedarikiyle ilintili meselesini tartışmak ve eleştirmek suretiyle, Türkiye'nin nükleer enerji teknolojisi geliştirme çabalarına karşı önleyici bir lobi faaliyeti yapıyorlar. Bu hiç de tasvip edilecek bir tutum değil.

14. Akkuyu nükleer santralının inşaatının 2014'de başlaması öngörülüyor. İkinci nükleer santral için de Japonya ile anlaşma Mayıs 2013'te imzalandı ve Başbakan Erdoğan üçüncü nükleer santral hedefinden bahsederek onun inşasının yerli olabileceğini vurguladı. Türkiye böylece 2023'e kadar enerji arzında nükleer enerjinin payını %10'a ulaştırmayı hedefliyor. Bu hedef ulaşılabilir bir hedef midir?

Bence ulaşılabilir, neden olmasın, nitekim ilk nükleer santral için Rusya Federasyonu ile iyi bir başlangıç yapıldı. İkinci santral için de Japonya ile yeni bir anlaşma imzalandı. Aynı Güney Kore örneğinde olduğu gibi bir müddet sonra Türkiye'de nükleer reaktör ithal eden ülke konumundan ihraç eden ülke konumuna gelebilir. Nükleer reaktör konusunda belirli alanlarda belirli ülkelerin avantaj ve dezavantajları var. Ülkeler arasında imzalanan nükleer işbirliği anlaşmaları sonucu taraflar transfer ettikleri nükleer teknolojiyle bu konudaki açıklarını kapatmaya ve mevcut konumlarını mükemmelleştirmeye çalışıyorlar.

Örneğin nükleer güç reaktörlerinde belirli alanlarda, Rusya'nın ileri olduğu noktalar var. Diğer bazı nükleer enerji konularında da ABD'nin avantajları var. İki ülke 2011 senesinde nükleer enerji transferinin önünü açan önemli bir anlaşma imzaladı. Böylece, ABD Rusya'nın nükleer reaktörler konusundaki bir takım avantajlarından faydalanmaya karar verdi. Bu durum Rusya'nın ürettiği nükleer reaktörlerdeki konumunu uluslararası piyasalarda meşrulaştırmış oldu. Yani olay sadece bir nükleer reaktörün Çin'den mi, yoksa Güney Kore'den mi yoksa bir başka ülkeden mi tedarik edildiği meselesinin ötesinde. Burada önemli olan teknoloji transferinin gerçekleştirilmiş olması. Menşenin neresi olduğu o kadar önemli değil.

15. Türkiye’de nükleer enerjiden bahsedilince hemen tehlikelerinden söz açılıp alternatif ve yenilenebilir enerji kaynaklarından faydalanılması gerektiği ileri sürülüyor. Türkiye açısından düşünürsek, yenilenebilir enerji kaynakları Türkiye’nin giderek artan enerji ihtiyacını karşılamakta ne kadar yeterli olabilir?

Türkiye enerji tedarik stratejisinde kendisini sadece nükleer enerjiyle kısıtlı tutmuyor, yenilenebilir enerjiye de gereken azami önemi veriyor. Nitekim 2020’lerde elektrik üretiminin önemli bir kısmının yenilenebilirlerden sağlanması bekleniyor. Ama bu tür enerji kaynaklarıyla ilgili en temel sorun sürdürülebilirlik. Bu tipte enerji kaynakları bildiğimiz gibi dış etkenlere karşı açık ve oldukça da değişken bir yapıya sahipler. Hâlbuki nükleer reaktör aracılığıyla sağlanacak enerjinin sürdürülebilirliği garanti.

16. Barışçıl amaçlı nükleer teknolojiye ulaşmış bir Türkiye bundan ekonomik avantajlar dışında ne gibi siyasi getiriler elde edebilir?

Bence Türkiye bu gidişatın gerisinde kalmamalı. Bölgede herkes nükleer enerji geliştiriyorsa Türkiye’nin de bu eğilimin dışında kalmaması gerekir. Bir ülke nükleer enerji edinmekle sadece enerji ihtiyaçlarının önemli bir kısmını garantilemekle kalmıyor, aynı zamanda yüksek bir teknolojiyi de yakalamış oluyor. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu bir konuşmasında enerji bağımlılığının Türkiye’nin yumuşak karnı olduğunu söylemişti. Gerçekten de Türkiye enerji bağımlılığını sonlandırdığı an enerji tedarik ettiği bölge ülkeleriyle olan ilişkilerinde hem iktisadi hem de siyasi yükten de kurtulmuş olacak. Bu sayede, dış politika alanında daha rahat hareket edebilen Türkiye’nin sınaî ve endüstri alanındaki büyümesinin önü daha da açılacaktır.

-Vakit ayırdığınız için teşekkür ederiz.

-Ben teşekkür ederim.

BİLGESAM YAYINLARI

Kitaplar

Çin Yeni Süper Güç Olabilecek mi? Güç, Enerji ve Güvenlik Boyutları

(Ed.) Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Değişen Dünyada Türkiye'nin Stratejisi

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Türkiye'nin Bugünü ve Yarını

E. Bakan-Büyükelçi İlter TÜRKMEN

Türkiye Cumhuriyeti'nin Ortadoğu Politikası

E. Bakan-Büyükelçi İlter TÜRKMEN

Türkiye'nin Vizyonu: Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri

(Ed.) Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

İleri Teknolojiler Çalıştayı ve Sergisi (İTÇ 2010) Bildiri Kitabı

Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK

IV. Ulusal Hidrojen Enerjisi Kongresi ve Sergisi Bildiri Kitabı

Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK

Selected Articles of Hydrogen Phenomena

Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK

Özgür, Demokratik ve Güvenli Seçim

Kasım ESEN, Özdemir AKBAL

Terörle Mücadele Stratejisi (Bilge Adamlar Kurulu Raporu)

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Türkiye’de Kürtler ve Toplumsal Algılar

Dr. Mehmet Sadi BİLGİÇ

Dr. Salih AKYÜREK

Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri

(Ed.) Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Raporlar

Rapor 1: Küresel Gelişmeler ve Uluslararası Sistemin Özellikleri

Prof. Dr. Ali KARAOSMANOĞLU

Rapor 2: Değişen Güvenlik Anlayışları ve Türkiye’nin Güvenlik Stratejisi

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Rapor 3: Avrupa Birliği ve Türkiye

E. Büyükelçi Özdem SANBERK

Rapor 4: Yakın Dönem Türk-Amerikan İlişkileri

Prof. Dr. Ersin ONULDURAN

Rapor 5: Türk-Rus İlişkileri Sorunlar-Fırsatlar

Prof. Dr. İlter TURAN

Rapor 6: Irak'ın Kuzeyindeki Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri

E. Büyükelçi Sönmez KÖKSAL

Rapor 7: Küreselleşen Dünyada Türkiye ve Demokratikleşme

Prof. Dr. Fuat KEYMAN

Rapor 8: Türkiye'de Bağımsızlık ve Milliyetçilik Anlayışı

Doç. Dr. Ayşegül AYDINGÜN

Rapor 9: Laiklik, Türkiye'deki Uygulamaları Avrupa ile Kıyaslamalar Politika Önerileri

Prof. Dr. Hakan YILMAZ

Rapor 10: Yargının İyileştirilmesi/Düzeltilmesi

Prof. Dr. Sami SELÇUK

Rapor 11: Yeni Anayasa Türkiye'nin Bitmeyen Senfonisi

Prof. Dr. Zühtü ARSLAN

Rapor 12: Türkiye'nin 2013 Yılı Teknik Vizyonu

Prof. Dr. M. Oktay ALNIAK

Rapor 13: Türkiye-Ortadoğu İlişkileri

E. Büyükelçi Güner ÖZTEK

Rapor 14: Balkanlarda Siyasi İstikrar ve Geleceği

Prof. Dr. Hasret ÇOMAK, Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER

Rapor 15: Uluslararası Politikalar Ekseninde Kafkasya

Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZBAY

Rapor 16: Afrika Vizyon Belgesi

Hasan ÖZTÜRK

Rapor 17: Terör ve Terörle Mücadele

M. Sadi BİLGİÇ

Rapor 18: Küresel Isınma ve Türkiye'ye Etkileri

Doç. Dr. İrfan Kaya ÜLGER

Rapor 19: Güneydoğu Sorununun Sosyolojik Analizi

M. Sadi BİLGİÇ, Dr. Salih AKYÜREK

Doç. Dr. Mazhar BAĞLI, Müstecep DİLBER

Onur OKYAR

Rapor 20: Kürt Sorununun Çözümü İçin Demokratikleşme, Siyasi ve Sosyal Dayanışma Açılımı

E. Büyükelçi Özdem SANBERK

Rapor 21: Türk Dış Politikasının Bölgeselleşmesi

E. Büyükelçi Özdem SANBERK

Rapor 22: Alevi Açılımı, Türkiye’de Demokrasinin Derinleşmesi

Doç. Dr. Bekir GÜNAY, Gökhan TÜRK

Rapor 23: Cumhuriyet, Çağcıl Demokrasi ve Türkiye’nin Dönüşümü

Prof. Dr. Sami SELÇUK

Rapor 24: Zorunlu Askerlik ve Profesyonel Ordu

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 25: Türkiye-Ermenistan İlişkileri

(Bilge Adamlar Kurulu Raporu)

Yrd. Doç. Dr. Fatih ÖZBAY

Rapor 26: Kürtler ve Zazalar Ne Düşünüyor? Ortak Değer ve Sembollere Bakış

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 27: Jeopolitik ve Türkiye: Riskler ve Fırsatlar

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI

Rapor 28: Mısır’da Türkiye ve Türk Algısı

M. Sadi BİLGİÇ, Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 29: ABD’nin Irak’tan Çekilmesi ve Türkiye’ye Etkileri

Doç. Dr. Cenap ÇAKMAK, Fadime Gözde ÇOLAK

Rapor 30: Demokratik Açılım ve Toplumsal Algılar

(Bilge Adamlar Kurulu Raporu)

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 31: Ortadoğu’da Devrimler ve Türkiye

Doç. Dr. Cenap ÇAKMAK, Mustafa YETİM, Fadime Gözde ÇOLAK

Rapor 32: Güvenli Seçim: Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Kasım ESEN, Özdemir AKBAL

Rapor 33: Silahlı Kuvvetler ve Demokrasi

Prof. Dr. Ali L. KARAOSMANOĞLU

Rapor 34: Terör Önleme Birimleri

Kasım ESEN, Özdemir AKBAL

Rapor 35: İran, Şii Hilali ve Arap Baharı

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Emin SALİHİ

Rapor 36: Yeni Anayasadan Toplumsal Beklentiler

BİLGESAM

Rapor 37: Etnik Çatışma Teorileri Işığında Dağlık Karabağ Sorunu

Yrd. Doç. Dr. Reha YILMAZ, Elnur İSMAYILOV

Rapor 38: Çağcıl Hukuk Sistemlerinde ve Türkiye’de Tutuklama

(Bilge Adamlar Kurulu Raporu)

Rapor 39: Afrika’da Türkiye ve Türk Algısı

BİLGESAM

Rapor 40: Kaos Senaryolarının Merkezinde İran

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Bilgehan EMEKLİER

Rapor 41: Ermenistan’da Türkiye ve Türk Algısı

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 42: Yasa dışı Göç ve Türkiye

(Bilge Adamlar Kurulu Raporu)

Emine AKÇADAĞ

Rapor 43: Kırgızistan’da Türkiye ve Türk Algısı

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 44: Kazakistan’da Türkiye ve Türk Algısı

Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 45: Çatışma Çözümü ve Türkiye’de Kürt Meselesi

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Erdem KAYA

Rapor 46: Afganistan’da Sivil Ölümleri

Dr. Salih AKYÜREK, Nursema KIBRIS, Dilara ÜNAL

Rapor 47: İran Nükleer Krizinin Türkiye’ye Olası Etkileri

(Bilge Adamlar Kurulu Raporu)

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Bilgehan EMEKLİER

Rapor 48: Çağcıl Hukuk Sistemleri ve Türkiye’de İşkence

Erkam MALBELEĞİ

Rapor 49: Balkanlarda Türkiye ve Türk Algısı

Dr. M. Sadi BİLGİÇ, Dr. Salih AKYÜREK

Rapor 50: Suriye Sorunu ve Türk Dış Politikasına Toplumsal Bakış

Dr. Salih AKYÜREK, Prof. Dr. Cengiz YILMAZ

Rapor 51: Terörle Mücadelede Toplumsal Algılar

Dr. Salih AKYÜREK, Mehmet Ali YILMAZ

Rapor 52: Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi ve Türkiye

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI, Ali SEMİN

**Rapor 53: İnsansız Hava Araçları: Muharebe Alanında ve Terörle Mücadelede
Devrimsel Dönüşüm**

Dr. Salih AKYÜREK, Mehmet Ali YILMAZ & Mustafa TAŞKIRAN

Rapor 54: Türkiye’nin Dış Yardım Stratejisi: Sorunlar ve Öneriler

Hasan ÖZTÜRK, Sevinç ÖZTÜRK

Rapor 55: 2. Körfez Savaşı’nın 10. Yılında Irak

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Rapor 56: Türk Silahlı Kuvvetlerine Toplumsal Bakış

Dr. Salih AKYÜREK, Mehmet Ali YILMAZ

Rapor 57: Çözüm Sürecine Toplumsal Bakış

Dr. Salih AKYÜREK, Mehmet Ali YILMAZ, Esra ATALAY & Fatma Serap KOYDEMİR

Rapor 58: Türk-Rus İlişkileri

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

Demokratikleşme ve Sosyal Dayanışma Açılımı

Bilge Adamlar Kurulu Raporu

İleri Teknolojiler Çalıştayı ve Sergisi (İTÇ 2010) Sonuç Raporu

BİLGESAM

İleri Teknolojiler Çalıştayı ve Sergisi (İTÇ 2011) Sonuç Raporu

BİLGESAM

Dergiler

Bilge Strateji Dergisi Cilt 1, Sayı 1, Güz 2009
Bilge Strateji Dergisi Cilt 2, Sayı 2, Bahar 2010
Bilge Strateji Dergisi Cilt 2, Sayı 3, Güz 2010
Bilge Strateji Dergisi Cilt 3, Sayı 4, Bahar 2011
Bilge Strateji Dergisi Cilt 3, Sayı 5, Güz 2011
Bilge Strateji Dergisi Cilt 4, Sayı 6, Bahar 2012
Bilge Strateji Dergisi Cilt 4, Sayı 7, Güz 2012
Bilge Strateji Dergisi Cilt 5, Sayı 8, Bahar 2013

Söyleşiler

Bilge Söyleşi-1: Türkiye-Azerbaycan İlişkileri

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI ile Söyleşi

Elif KUTSAL

Bilge Söyleşi-2: Nabucco Projesi

Arzu Yorkan ile Söyleşi

Elif KUTSAL-Eren OKUR

Bilge Söyleşi-3: Nükleer İran

E. Bakan-Büyükelçi İlter TÜRKMEN ile Söyleşi

Elif KUTSAL

Bilge Söyleşi-4: Avrupa Birliği

Dr. Can BAYDAROL ile Söyleşi

Eren OKUR

Bilge Söyleşi-5: Anayasa Değişikliği

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI ile Söyleşi

Merve Nur SÜRMELİ

Bilge Söyleşi-6: Son Dönem Türkiye-İsrail İlişkileri

E. Büyükelçi Özdem SANBERK ile Söyleşi

Merve Nur SÜRMELİ

Bilge Söyleşi-7: BM Yaptırımları ve İran

Doç. Dr. Abbas KARAAĞAÇLI ile Söyleşi

Sina KISACIK

Bilge Söyleşi-8: Füze Savunma Sistemleri ve Türkiye

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI ile Söyleşi

Eren OKUR

Bilge Söyleşi-9: Gelişen ve Değişen Türk Deniz Kuvvetleri'nin Bugünü ve Yarını

E. Oramiral Salim DERVİŞOĞLU ile Söyleşi

Emine AKÇADAĞ

Bilge Söyleşi-10: Soru ve Cevaplarla Yeni Anayasa

Kasım ESEN ile Söyleşi

Özdemir AKBAL

Bilge Söyleşi-11: Türk Hava Kuvvetleri'nin Bugünü ve Yarını

E. Hv. Korgeneral Şadi ERGÜVENÇ ile Söyleşi

Emine AKÇADAĞ

Bilge Söyleşi-12: Arap Baharı Süreci, Mısır Seçimleri, Türkiye-Suriye Krizi

Doç. Dr. Atilla SANDIKLI ile Söyleşi

Ali SEMİN

Bilge Söyleşi-13: Esed Sonrası Suriye

Halit Hoca ile Söyleşi

Ali SEMİN & Tuğçe ERSOY ÖZTÜRK

Bilge Söyleşi-14: Türk Kara Kuvvetleri'nin Bugünü ve Yarını

Orgeneral (E) Oktar ATAMAN ile Söyleşi

Emine AKÇADAĞ